

BOLALARGA NISBATAN TURLI ZO'RAVONLIK HOLATLARNI OLDINI OLIHNING PSIXOLOGIK OMILLARI

Xasanova Muxarramxon Nasrullo qizi
Ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalari agentligi
Namangan shahridagi Prezident maktabi psixologi

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada bolaga zo'rvonlik, shafqatsizlik kabi jismoniy zo'rvonlik, jinsiy zo'rvonlik, beparvolik, psixologik zo'rvonlik va insoniyatga to'g'ri kelmaydigan maqsadga erishishga qaratilgan boshqa xatti-harakatlar, bolaga og'riq keltiruvchi, uning sog'lig'i va rivojlanishiga zarar etkazish - harakat haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: zulm, zarar, exploitation, beparvolik, bevosita zulm, bilvosta zulm, jismoniy zuravonlik, jinsiy zuravonlik.

KIRISH

Bugungi kunda adabiyotlarda sinonimlar sifatida «zulm» va «nomunosib munosabat» so'zlari ishlatiladigan «bolalarga nisbatan zulm» tushunchasi (ingl. Child Abuse) Butunjahon Sog'liqni saqlash Tashkiloti tomonidan 1999 yilda taklif etilgan quyidagi ta'rifga tayanadi: «Zulm» yoki «bolalar bilan qo'pol muomalada bo'lish» «...bolaning sog'lig'iga, yashashiga, rivojlanishi va layoqatiga amaliy zarar keltiradigan yoki zarar yetkazishi mumkin bo'lgan barcha turdagi jismoniy yoki emotsional salbiy munosabat, jinsiy zulm, ehtiyotsiz yoki befarq munosabat, kommersiya yoki boshqa maqsadlardagi ekspluatatsiya»ni anglatadi

Demak, xalqaro amaliyotda qabul qilingan «bolaga nisbatan zulm» atamasi o'zida «ehtiyotsiz munosabat» hamda «tashlab qo'yilganlik» (ingl. Neglect) tushunchalarini ham o'zida mujassam etadi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

O'zbekistonda «bolalarga nisbatan zulm va ehtiyotsiz munosabat» tushunchasi avvalo qonuniy asosga tayanadi. O'zR qonunchiligiga ko'ra, zulm deganda ehtiyotsiz va loqayd munosabatda bo'lish nazarda tutilmaydi. Zulm va loqayd munosabat quyidagicha ta'riflanadi: Bolaga nisbatan zulm – bolaning ixtiyoriga zid ravishda yoki uning ko'makka muhtoj holatidan foydalanib, uning shaxsiy dahlsizlik huquqini buzuvchi jismoniy, jinsiy va ruhiy ta'sir ko'rsatishdir. Mazkur ta'rifga binoan, zulmning jismoniy, jinsiy va ruhiy ko'rinishlari ajratib ko'rsatiladi.

Bolaga loqayd munosabatda bo'lish – ota-onalar yoki ularni o'rnini bosuvchi kishilar, shuningdek boshqa shaxslar tomonidan bolalarni boqish, tarbiyalash, sog'lom turmush kechirish sharoitlarini yaratish, to'la ma'lumot olish va shu kabilarni ta'minlashga doir o'z majburiyatlarini bajarmaslik yoki lozim darajada bajarmasliklari.

Bolalarga nisbatan noloyiq munosabat turlari

Jismoniy zoʻravonlik – shafqatsizlik va bolaga ogʻriq keltiruvchi hamda uning sogʻligʻi va rivojlanishiga zarar yetkazuvchi insoniyatga mos boʻlmagan maqsadga yoʻnaltirilgan boshqa xatti-harakatlar:

- ✓ bolaga yetkazilgan har qanday tana jarohati yoki ogʻriq berish (urish, chimchilash, tishlash, kuydirish, bolani boʻgʻish yoki choʻktirish)
- ✓ bolaga tana jarohati yetkazilishiga qarshilik qilmaslik
- ✓ bolani har qanday jismoniy jazolash – tarsaki, kaltaklash, tahqirlash
- ✓ bolani dori yoki boshqa kimyoviy vositalar yordamida zaharlash
- ✓ Jinsiy zoʻravonlik – kattalarning jinsiy ehtiyojlarini qondirish uchun bolalardan foydalanish. Bolani jinsiy faoliyatga jalb qilish uchun tahdid, kuch, ayyorlik va ishonchdan foydalanish.
- ✓ bola bilan har qanday jinsiy aloqa yoki munosabatlar (kuch ishlatgan holda yoki ishlatmasdan)
- ✓ bolani jinsiy aloqaga jalb qiluvchi har qanday xulq-atvor
- ✓ seksual tavsifdagi har qanday xatti-harakatlar – oʻyinlar, suhbatlar, foto va video tasvirlarni tomosha qilish
- ✓ seksual gʻarazgoʻylik – bolani seksual maqsadda sotish, pornografik foto va videotasvirlardan foydalanish
- ✓ fohishabozlikka jalb qilish

Emotsional (ruhiy) zoʻravonlik – bolaga lozim darajada eʼtibor bermaslik, gʻamxoʻrlik qilmaslik, qoʻllab-quvvatlamaslik, hissiy yaqinlik koʻrsatmaslik. Bola doimiy ravishda eʼtibor va mehrning yetishmasligini his qilib turadi, tahdid va kamsitishlarga duchor boʻladi va bu oʻz qadr-qimmatini bilmaslik va oʻziga ishonchsizlikni oshishiga olib keladi, bularga:

- ✓ yolgʻon, tahdid, qoʻrqitish, kamsitish, haqorat qilish, soʻkish;
- ✓ boladan voz kechish, izolyasiya
- ✓ noijtimoiy xatti-harakatlarga jalb etish va majburlash
- ✓ bola bajara olmaydigan ishlarni bajarishni asossiz talab qilish □ bolaning meʼyorida rivojlanishiga toʻsiq boʻluvchi ortiqcha homiylik □ kattalarning oʻz vaʼdalarini bajarmasligi, bolada ishonch tuygʻusining buzilishi.

Shafqatsiz jismoniy munosabat – bolaga yetkazilgan tasodifiy boʻlmagan har qanday tan jarohati.

Bolalar ustidan jinsiy zoʻravonlik – bola yoki oʻsmirdan shaxsiy jinsiy lazzat olish uchun foydalanish.

Bola ehtiyojlariga eʼtiborsizlik – ota-ona yoki parvarishni amalga oshiruvchi shaxslarning 18 yoshga toʻlmagan bolaning asosiy ehtiyojlarini taʼminlashga surunkali noqodirligi.

Psixologik zoʻravonlik, oʻz navbatida, ikki turda boʻlishi ham mumkin:

- ✓ psixologik beparvolik – bu ota-ona yoki parvarishni amalga oshiruvchi shaxslarning bolaga zaruriy koʻmak, eʼtibor, psixologik himoyani taʼminlashga qodir emasliklari, unga mehrning yoʻqligi.

✓ психологик shafqatsiz muomala – kattalar tomonidan bolani tahqirlash, uni kamsitish, haqoratlash, mazax qilish maqsadida sodir etiladigan surunkali harakat.

Dastlab bolaga zo‘ravonlik namoyon etishning sababi ota-onalarning pсихологик og‘ishi deb hisoblandi, keyin diqqat ijtimoiy kontekstga ko‘chirildi, bundan xatar omili ota-onaning bolaga zo‘ravonlik munosabatini shartlovchi qadriyatlar tizimi hamda ijtimoiy yakkalanishda yashirin ekanligi haqidagi xulosa kelib chiqadi. So‘ng zo‘ravonlikni ota-ona va bola o‘rtasidagi munosabatlarning buzilgan interfaol ijtimoiy modeli orqali sharhlashdi.

XULOSA

Xulosa o‘rnida aytish zarurki, tadqiqotchilar xatar omillarini shaxs, oila va jamiyat darajasida aniqlaydilar va bir omil emas, balki ularning o‘zaro ta’siri bolalar ustidan zo‘ravonlik o‘tkazishga olib kelishini isbotlaydilar. Shuningdek, ular u yoki bu xatar omilining mavjudligi zo‘ravonlikni namoyon etish degani emas, balki uning paydo bo‘lish ehtimoli yoki imkoniyati borligini ta’kidlaydilar. Bunda bir necha ijobiy omillarning mavjudligi (ijtimoiy ko‘nikmalar, “Men” ning ijobiy identifikatsiyasi va h.k.) xatar omilining ta’sirini kamaytiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ўзбекистонда болаларни нолийқ муносабатдан муҳофаза қилиш тизими” тренинги материаллари асосида. Save the Children (UK), 2003. (Таржимон А.Юнусов).
2. Шафқатсиз муносабат ва эҳтиётсиз муносабатга дучор бўлган болалар учун рухий-тиббий-ижтимоий марказ “ОЗОН” (Россия) маълумотлари ҳамда “Ўзбекистонда болаларни нолийқ муносабатдан муҳофаза қилиш тизими” тренинги материаллари асосида. Save the Children (UK), 2003. (Таржимон А.Юнусов).
3. Абдурахмонова, М. М. (2020). Ижтимоий иш касбий фаолиятининг мактабга йўналтирилган соҳасини ривожланишида жаҳон амалиёти тажрибалари. Журнал Социальных Исследований, 3(6)